

AZ ÖTVEN ÉVE FELFEDEZE

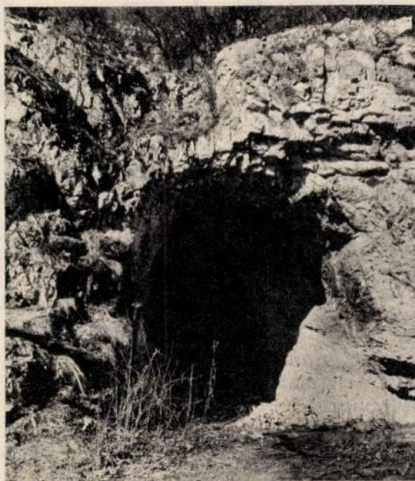
Beszélgetés Dancza Jánossal

„Cserépfalu magyar falu Borsod vármegyében. Barlang kettő is van a határban, egyik közel a helységhez Subalyuka név alatt, másik ennél kisebb, s *Targyurka* nevet visel” — írta *Fényes Elek* múlt századi geográfiai kézikönyvében. „1932. április hó 27-én nagy esemény történt nemcsak a Subalyuk, hanem az egyetemes hazai barlangkutatás és ősebertudomány történetében: ezen a napon találták meg az ősebernek első jelentős csontmaradványát” — olvashatjuk Kadič Ottokár geológusnak egyik munkájában.

Az immár ötvenéves szenzáció, a subalyuki őseber mindmáig az egyetlen számottevő neander-völgyi leletünk. Rajta kívül csak a felső Remete-barlangból és a Csákvári-barlangból ismerünk újabb szórványos fogakat. Az ember származásának tárgyi dokumentumai között folyó versenyben mégis valódi nagyhatalomnak számítunk, hiszen időközben *Vértesszőlősről* előemberünk, *Rudabányáról* pedig gazdag ember-szerű ősmajommaradványaink vannak. Ötven év alatt sok minden átélődik, új megvilágítást kap, különösen ha olyan gyorsan változó tudományról van szó, mint amilyen az újabb meg újabb leletek fényében állandóan bővülő és új szempontokkal gyarapodó paleoantropológia. A subalyuki lelet azonban mit sem veszített értékéből.

— Ötven évvel az esemény után vajon hogyan emlékszik vissza a subalyuki ásatásra Dancza János, a lelet feltárója?

— Még most, 83 éves koromban is elevenen él bennem minden, ami akkor történt. Különösen azért hangsúlyozom ezt, mert tudom, hogy később sokan, akik nem voltak ott a helyszínen, másként gondolják a történeteket. — Az ottani ásatásunknak az volt az előzménye, hogy ebben a barlangban, úgy nyolc évvel ezelőtt dr. Hillebrand Jenő végzett próbaásatást. De azt rögtön abba is hagyta, alig 30 cm-es mélységig ment le, majd kijelentette, hogy ott ásatni nem lehet, mert nincs kitöltés (a sziklaüreget részben elfedő talaj és törmelék — *A szerk.*) A barlang előtti hányón Legányi Ferenc egri kutató talált egy kőszekert, s azt megmutatta nekem. Így aztán amikor 1931 telén, Kadič Ottokár megbízásából — de saját költségünkre — a déli Bükk ismeretlen barlangjait mértem föl, megkerestem a Subalyukat is. Az első, amit megállapítottam, hogy Hillebrandnak valami fatális tévedés folytán juthatott eszébe az, hogy ebben a barlangban nincsen kitöltés. A mi ásatásunk során kiderült, hogy Hil-

A Suba-lyuk bejárata

Egykorú felvétel a feltárásokról

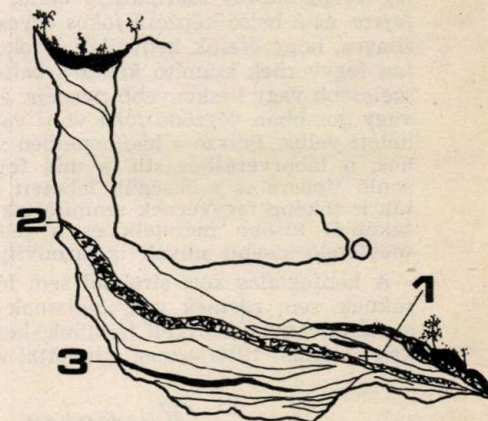
Suba-lyuk keresztmetszeti rajza a feltöltő rétegekkel. Kereszt jelzi az őseberlelet helyét. 1: a tűzhelyes réteg, 2: a felső és 3: az alsó kultúrréteg

lebrand szerencsétlenségére éppen egy olyan sziklalap került a próbárok aljára, amely a falból vált le, ezért ő joggal hihette, hogy elérte a barlang alapját.

— Az eredményt hozó ásatást inségmunkák keretében végezték el. Mi volt ez az inségmunka?

— Ma már ezt a fiatalok nem tudják. Akkoriban rengeteg munkanélküli volt az ipar minden ágában, s hogy ezek az emberek mégis valamilyen munkához jussanak, a hatóságok elrendeltek mindenféle úgynevezett inségmunkát. Magam és több barátom régebben a *Földtani Intézet* segéd munkásai voltunk, s jó ideig munka nélkül maradtunk. Hogy éhen ne haljunk, vizesárkok tisztítására és szélesítésére fanyalodtunk, mígnem egyszer Legányi bemutatott bennünket Pálosi Ervin jogakadémiai tanárnak. Ő elmondotta, hogy éppen Egerben létesítendő múzeumot szervez. Ekkor vettem föl a gondolatot, hogy nem lenne-e jobb, ha inségmunkánk — az árokásás — helyett a Bükk egy-néhány barlangjának megkutatása lenne.

Az ötletnek fogamatja lett, mert a főispán támogatja a munkálatokat, s a Couburg-birtok erdőmérnökétől is

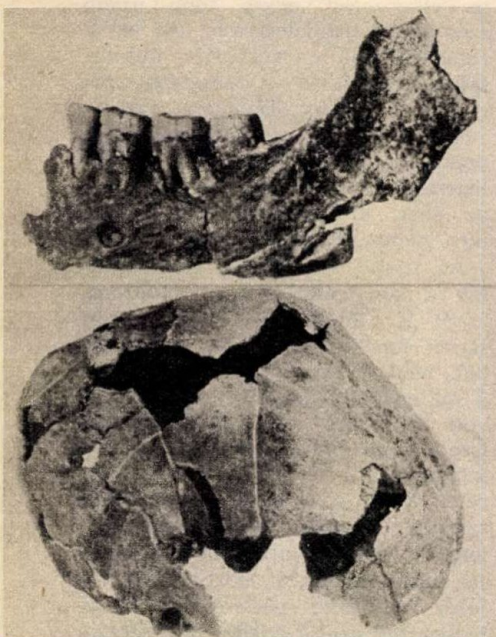

személyre szóló kutatási engedélyt kaptunk. A barlangi inségmunkákra 300 pengőt utaltak ki nekünk. Ebből három hétig hat embernek jutott fizetés.

— Megvolt tehát az engedély és a pénz! Mikor kezdtek munkához?

— Február 5-én, mínusz 20 fokban hidegben kezdtünk hozzá előbb az úgynevezett fűzérköi átjáró ásásához, de kitűnt, hogy ott nagyon vékony a kitöltés, ezért február 8-án két társammal átmentünk a Suba-lyukhoz, megnézni, hogy ott mi van. Először eltávolítottuk a Hillebrandot megakasztó hatalmas kőtömböt, s közvetlenül alatta *gyapjas orrszarvú* és *bőlény* maradványai kerültek elő. Ez minket is meglepett, de egyúttal nyilvánvalóvá tette, hogy ott jégkori, diluviális* réteg

TT SUBA-LYUKI ŐSEMBER

A felnőtt nő állkapcsa (fent)
és a gyermek koponyája (lent)

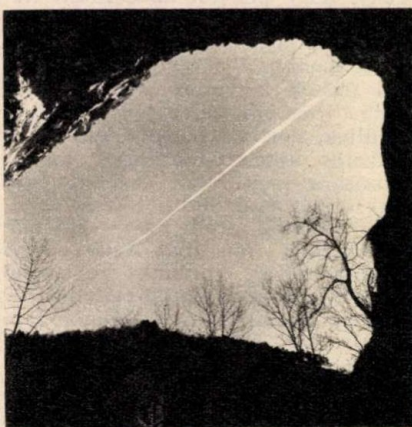
rejlük. — Az ínségmunkapénzből végzett ásatás tehát gyorsan eredményre vezetett, hiszen kőeszközöket is találtunk. A siker láttán további támogatást kaptunk, s áprilisban folytathattuk a kutatást. Hamarosan elérkezett a nagy nap. Éppen ebédhez készülődtünk, amikor Horváth József és Kovács József, akik a 11. számú négyszögnél az om-

Törzskönyvi szám:	Szekrény és fiók	A Tárgy neve:	Leőhely:	A tárgy története:	Jegyzet:
HG -1		Homó primigovnia L. (macrum)	Misztolui-Barlang (Libabánya) Borsod-Abaúj Kék-mézőkő	Dr. Kadić O. ásatása 1932. (Bauer J. ajánlása) Átvitte Egerbe május 30/1933-án. Akkor alapfaján.	Dr. Bartha L. d.

Fénymásolat a földtani intézet leltárkönyvének első lapjáról. Az első bejegyzések a suba-lyuki ősemberleletek

Danca János, a suba-lyuki ősember felfedezője

Kilátás a Suba-lyukból — ma (Bojtár Ottó és Pellérdy Lászlóné felvételei)

lasztást végezték, egy állkapocsdarabot mutattak, amely éppen akkor került elő. Amikor megláttam és kezembe vettem az állkapcsot, akkor ugrottam örömben, hogy a többiek csak néztek. Ezt mondtam: „Emberek! Hát ez ember! Mégpedig a diluviális rétegből való ember!” Megkérdeztem, dobtak-e már ki ebből a rétegből földet. Azt mondták,

nem. Ekkor még csak az alsó állkapocs első része volt meg a metszőfogakkal meg a jobb oldali állkapocstest. Az ebédből persze semmi sem lett. Ekkor érkezett a barlanghoz Lukács István erdőőr, s ő szintén igen föllekesült a hírtől. Együtt szétterítettük a leomlasztott földet, letérdeltünk, s gondosan kapirgálva mindent összegyűjtöttünk, de még a legapróbb csontszilánkot sem hagytuk ki. Egyszer csak az öreg Lukács, az erdőőr mutat egy darabot, s azt mondja: „Hát ez mi?” Egy alsó állkapocs volt: benne voltak a zápfogak, s felső részén látni lehetett, hogy egy régi, megfeketedett törés van rajta. Megkerült hát az előbb megtalált darab bal oldali része, s csak úgy nagyjából összepáztítottuk a másikkal. Láttam, hogy pontosan oda illik. Ennek a 11-es négyszögnek a további feltárását azonnal abbahagytuk, mert nem lehet belátni a földbe, hogy mi van még benne.

Este a szálláshelyünkön teljesen összeállítottam az állkapcsot, s amikor az álli rész is a helyére került, egyszeriben teljesen bizonyossá vált, hogy egy neander-völgyi ember maradványait fedeztük fel.

Másnap reggel az erdőgazdaságtól felhívtam Kadić professzort, s jelenttem neki, mit találtunk. Azt mondta, hogy jön, s az állkapcsot vigyem be Egerbe. Valóban lejött, s a „cicereknél”, azaz a cisztercita gimnáziumban találkoztunk, s ott látta meg az első magyarországi ősembert. Amikor a kezébe vette és fölemelte, nézte oldalról, szinte meghatottan mondta: „Ez az! Igen, ez az! Ez az, amit huszonhat éve hiába keresünk.” Pedig akkor még csak az első állkapocs került elő. Azaz már azelőtt is találtunk olyan csontokat, amelyekről addig nem tudtuk eldönteni, „kihez” tartoznak. Ezeket már korábban beszállítottuk Egerbe, s ott most kiderült róluk, hogy szintén egy

felelt neander-völgyinek a lábkö-zépcsonthaj és keresztcsontja. Ezek a csontok ugyanabból a rétegből kerültek elő, mint az állkapocs, de jól szétszórva, attól távolabb.

— Mostanában többen mondják, hogy ez az ember valószínűleg el volt temetve, vagyis csak utóbb került abba a rétegbe, ahol megtalálták. Mi erről a véleménye?

— Már a feltárást leíró monográfiában elmondtam: a temetkezésnek ellentmond az a tény, hogy a világosbarna rétegben egy tűzhely húzódtott végig, amely a barlangot teljes szélességében kitöltötte, s mintegy 10 cm vastag volt. Az emberi maradványoknak minden darabja ez alatt a teljesen bolygatottan tűzhelyréteg alatt volt. Ha temetkezés folyt volna a helyére, ezt a tűzhelyes réteget a sír ásásakor át kellett volna törni. Ennek azonban a legkisebb nyomát sem találtuk. A tűzhely maradványa, ameddig csak tartott, mindenhol összefüggő, megbonthatatlan réteget alkotott.

— No és a másik neander-völgyi, a gyermekcsont?

— Május 3-án mentünk újra a Subalyukhoz, ezúttal Kadič Ottokárral, megkezdjük a lelőhellyel szomszédos négyszögek feltárást. Kadič ekkor járt először a barlangban, ahol ekkor én voltam az ásatások vezetője. Nemsokára előkerült egy felnőttnek a metszőfog, majd egy gyermekre való csontdarab is. Ezután elénk került egy vagy 30x40 cm-es rög. Egy Csukor nevű munkatársam úgy, a csákány oldalával csak megütötte ezt a rögöt, mire ez szétomlott a gyenge nyomástól, s ott volt előttünk a gyermek csontváza. Még egy darabban megvolt a koponya, de lehetett látni rajta azt a rengeteg apró repedést, amely mind régi volt. Előkerült a hátgerinc csigolyáiból és bordáiból néhány, a kulcs-csontjából, a medencecsontjából. Megvoltak a hosszú végtagcsontok is, és ez mind ebben az egy rögben volt! Ez a lelet már inkább lehet valamilyen temetkezés maradványa. Sok minden megvolt belőle, de én nem olvastam meg: örömben azt sem tudtam, mit csináljak. Kadič szinte megszedült, amikor látta, hogy itt mi van. A gyermek a fogváltás idején pusztult el. Ezt onnan tudtuk, hogy a felső állkapcsában a végleges fogakon még ott voltak a tejfogak.

— Várható, hogy a hányóban, esetleg a barlang többi részében még őse-emberi csontok vannak?

— Ezeket a leleteket a felső kultúrrétegben találtuk, s ennek ma már nyoma sincs, hiszen ezt a barlangot fenéig feltártuk. Hacsak a barlang hátsó, hasadékos részében nem folytatódik még ez a réteg, újabb emberi lelet már nem kerülhet elő.

*

A korabeli hírlapi vitából tudjuk, hogy Dancza Jánosnak, az egykori lakatosnak és Kadič Ottokárnak az

egyetemi tanárnak eleinte felhőtlen együttműködése a későbbiek során megszakadt. A feltárási eseményeit mindkettőjük több részletben eltérően írta le, azaz hogy mondta el. Ötven év távlatából nem lehet célunk ennek személyes okait kideríteni, de talán érdemes újra megvizsgálni azokat a mozzanatokat, amelyek a leletek értékelése szempontjából ma is időszerűek. A temetkezés, pontosabban az utólagos temetkezés lehetőségét Dancza ki-zárta, s ő a leletek szétszóródottságát az állatoknak a csontokat szét-hurcoló tevékenységével magyarázta. Nincs okunk fölteni, hogy az ásatást nem végezték körültekintően, az azonban biztos, hogy az akkoriban éppen Kadič által is használt négyzethálós, omlasztós és kézi csontválogatásos módszerrel igen kevés maradványra lehet rátalálni. Ma a földet sűrű hálójú szitán mossák át, s ezzel sokkal több csont gyűjthető össze, mint válogatással. Kis-émlősök maradványaira kézi válogatással pedig alig akadhattak.

További megválaszolatlan, de ma már csak elvi kérdés, hogy valójában hány embert is találtak meg. Annyi bizonyos, hogy egy felnőtt nőnek és egy gyermeknek a csontjait ásták ki. Dancza említ egy erősebb metszőfogat is, amely május 3-án a gyermekváz közeléből került elő, s nem a nőé volt. A későbbiek során erről már nincs említés, így azt valószínűleg a helyszínen tévesen határozták meg. Dancza szerint az ásatás közben sokkal több és épebb csont került ki a keze közül, mint amennyit később hatalmas monográfiájában Bartucz Lajos antropológus részletesen leírt. Szerinte a csontok egy része elveszett vagy megsérült. Tény, hogy például az említett keresztcsont sérülése későbbi, s hogy az antropológusnak feldolgozásra adott csontokon a régi töréseken kívül frissek is voltak. Hogy a már feltárt csontok miképpen és mikor sérültek meg, azt homály fedi. A titokzatos újkeletű sérülések kinyomozására csak hitelt érdemlő egykori följegyzések deríthetnének fényt, de a leletek ettől nem válnának gazdagabbá. Ma már csak annyi maradvánnyal tudunk dolgozni, amennyit leírásokban közzétettek, illetőleg amennyi a múzeumokban eredeti és másolati példányaiban fennmaradt.

A szakemberek nagyrészt ismerik ezeket a félszázados rejtélyeket és az 1938-ban megjelent hatalmas monográfia adatait is. Sokan még ma is csak erre támaszkodnak, holott azóta számos újabb eredmény is született a Subalyuknak és leleteinek vizsgálata nyomán. Főképp a gyermek csontváza és fogváltásos állkapcsa volt érdekes. Thoma Andor 1963-ban részletesen újraértékelte és leírta. Ebből a gyermek neve nem határozható meg teljes bizonyossággal, de a fogak viszonylag kis méretei lányra utalnak.

Szerinte a maradvány a klasszikus

neander-völgyiekhez tartozik, és számos ősi vonásában az olaszországi Saccopastore koponyájához hasonlít. Mozaik-evolúciós* jellegeket figyelt meg, s szerint a metszőfogak fejlettsége azonos a többi klasszikus neander-völgyiével, a cserélődők azonban igen archaikusak. Mindezek a jellegek hozzásegítették Thomát, hogy megalapozza az ember kibontakozásáról alkotott úgynevezett intraspecifikus radiációs (fajon belüli szétterjedés) elméletét.

Kadič óta többször is újraértékeltek a Subalyuk régészeti anyagát. Annak idején két kultúrréteget tartak fel; ezeket jó vastag meddő választotta el egymástól. Vértess László szerint ennek ellenére a két szint közötti régészeti kultúrában folyamatosság tehető fel: valószínűleg ugyanannak az embercsoportnak a leszármazottai térnek vissza ismét a barlangba. Gábori Miklós és Csánk Vera továbblépett vizsgálataival, meghatározták a subalyuki kőszkö-zők helyét a nagy eurázsiai rendszerben. Eszerint itt jellegzetes közép-európai mousterien* ipar volt. Ez azonban nem itt alakult ki, miután nincs előzménye, hanem eszközei már készen kerültek a Subalyukba. Sokáig úgy gondolták, hogy ez a kultúra átfeljlődött a szelataiba, de ezt az elképzelést egyre több újabb szempont kérdőjelezi meg. Az egyik legérdekesebb — Gáboriék kutatásához kapcsolódó — fölfedezés szerint a Subalyuk ősembere határozottan a kőszáli kecske vadászatára szakosodott, ami rendkívüli különlegesség, ha meggondoljuk, hogy ezt az éber, artista ügyességű állatot igen nehéz elejteni.

Az újabb vizsgálatok pontosították a subalyuki üledékek földtani korát is. Jóllehet az ásatás során szinte fenéig kisépérték a rétegeket, néhány lapátnyi mégis maradt a fal egyenetlenségeire tapadva. Ez volt az összes „tanúfal”, amely az izapolással még rengeteg adatot szolgáltatott. Például a két kultúrréteg közül a felsővel azonosítható szintből tizenhárom — addig ismeretlen —, apró állatfajnak a csontját tudta kimutatni, köztük a szintjelző nyúl-farkú pocokét is. Ez a jégkorszak utolsó eljegesedési szakaszát közvetlenül megelőző éghajlati ingadozásokra, 50–60 ezer évvel ezelőtti időszakra jellemző.

Ma a Subalyuk Magyarország egyik tudományos búcsjáróhelye, akárcsak Vértesszőlös és Rudabánya. Mindezt kettős feladatot jelent. Ápolnunk kell a fontos örökséget, s a még kiaknázható értékekkel úgy kell gazdálkodnunk, hogy utódainknak több tapasztalat birtokában is legyen mit kutatniuk.

Dr. Kordos László